

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 53 Volume: 10 Issue: 53
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175334198

KENTSEL DÖNÜŞÜM OLGUSU KAPSAMINDA GECEKONDU ALANLARININ DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ: ANKARA, KEÇİÖREN, AKTEPE ÖRNEĞİ
URBAN TRANSFORMATION PHENOMENA WITH IN THE SQUATTER AREAS CHANGE AND TRANSFORMATION, ANKARA, KEÇİÖREN AKTEPE CASE STUDY

Asım Mustafa AYTEN*
Sevim Seyhan AYTEN**

Öz

Konut insanların barınma gereksinimlerinden kaynaklanan bir kavramdır. Kırdan kente göçle beraber 1950'li yıllardan itibaren artan bir ivme ile kentlerimize damgasını vuran gecekondular olgusu ve sorunu, Türkiye'deki büyük kentlerimizde yarım yüzyılı aşkın bir süredir yaşanan bir sorundur. Bu sorunun çözümü için siyasetçiler, bürokratlar ve teknokratlar ile şehir planları çeşitli çözümler üzerinde durmuşlardır. Özellikle, gecekonduların ıslah imar planları ile getirilen imar artışları ve yoğunlukları ile başlayan süreç artık 2012 yılında çıkarılmış olan kentsel dönüşüm yasası ile birlikte aşırı yoğunluklu apartmanlara dönüşüm ile sonuçlanmak üzere. Bu bakımdan bu çalışma; gecekondunun son 30 yıllık değişim ve dönüşümüne; Ankara Keçiören Aktepe gecekondular önleme bölgesi yasal tanımı ve kapsamı üzerinden değerlendiren ve konut sektörüne ilişkin politikalar üreten bir çalışmanın ürünüdür. Bu dönüşümde, 2004 yılında çıkarılan, Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm yasası ve projesi önemli bir etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gecekondular, Gecekondular Önleme Bölgesi, Aktepe, Keçiören, Kentsel Dönüşüm.

Abstract

Housing is a basic concept function of necessity of sheltering for people. Together with the migration from rural areas to urban areas in Türkiye increasingly since 1950's, Which led to build the squatter housing in metropolitan cities especially. This phenomena leading as an problem Which living more than 50 years. Politicians, bureaucrats and technocrats with urban planners tried to many alternative solutions for this issue and problem. Particularly after 1984, (firstly local government election in Turkey), the beginning of the urban development with densities increases as an process on squatter housing zones from Which has been resulted to transformation of high rise apartments. This study has an production on politiquess concerning with the housing sector Which focused on the changing and transformation of squatters and It has been evaluated interms of Ankara Keçiören Aktepe Squatter prevention zone in legal framework in Türkiye. The North Ankara Urban Transformation law in 2004 and the project has been effect on the transformation.

Keywords: Squatter, Squatter prevention zone, Aktepe, Keçiören, Urban Transformation.

1. GİRİŞ

Bu çalışma 1989 yılında gecekondular alanları üzerine gerçekleştirilen bir ön alan çalışması ile bağlantılı olarak tasarlanmış ve konunun günümüzde popüler olmasından dolayı yeniden gündeme alınmıştır. Gecekonduların zaman içinde tanım ve kapsamında değişiklikler olmuştur. Aradan geçen zaman içerisinde, gecekondular alanlarını da kapsayacak biçimde kentsel dönüşüm odaklı bir yasa (6306 sayılı) olan "AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ HAKKINDA KANUN" yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu çalışma, 2012 yılından itibaren uygulanmaya başlanan kentsel dönüşüm kavramı üzerinden bir tartışma gerçekleştirerek konu hakkında politika üretmek ve geliştirmek amacını taşımaktadır. Geçen yirmi yedi yıllık süre içerisinde, gecekondular kavramının işlevi ve anlamı değişmiş olup; siyasi otoritelerce de (merkezi yönetim ve yerel yönetimlerde) konjonktüre uygun bir biçimde kullanılmıştır. Özellikle, yasal-yönetimsel süreç boyunca; imar ve gecekondular afları, gecekondular ıslah imar planları, tapu tahsis belgesi gibi uygulamalar sonunda kentsel dönüşüm odaklı bir yasanın çıkarılması ile birlikte gecekonduların anlamı değişikliğe uğramıştır. Gecekondular alanları her ne kadar mülkiyeti kamunun elinde olmakla birlikte; üzerine illegal yollarla yapılan bir konut sunum biçimidir. Bu alanlar büyük kentlerimizde çok önemli bir alan ve nüfus kaplamaktadır.

Yeni çıkan yasa ile birlikte, bu alanların bedelsiz bir biçimde kamuya devri sağlanarak belediye ya da bakanlık aracılığı ile kentsel dönüşüm alanları olarak ilan edildikleri gözlemlenmektedir. Bu kapsamda, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından kentlerimizde gecekondular yıkılarak, yerlerine yüksek katlı apartmanların yer aldığı site biçimindeki yapılaşmalar yer almaktadır. Alan çalışmasının gerçekleştirildiği

* Doç. Dr., Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ŞBP Bölümü.

** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.

dönemde, 1989 yılında, sorunun sadece bir barınma sorunu olduğu ve kırdan kente göç karşısında göç edenlerin konut sorunlarına bir çözüm olarak gecekonduyu geliştirdikleri hatırdan çıkartılmamalıdır. Aynı zamanda, devlet anayasal bir görev olarak sosyal mesken tipi çözümler yolu ile gecekonduda yaşayanlara konutlar üretmiştir. Sosyal mesken kavramı ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Yüksek Fen Kurulunun 2005 yılında almış olduğu karar gereği, "Brüt kullanım alanı 100 m²'yi geçmeyen ve düşük maliyetli olarak üretilen konut" olarak tanımlanmaktadır. İmar mevzuatına göre her müstakil konutta (bağımsız bölümde);

1 oturma, 1 yatak odası veya nişi,

1 mutfak veya yemek pişirme yeri,

1 banyo veya yıkanma yeri,

1 tuvalet (yıkanma yeri ile tuvalet aynı yerde düzenlenebilir).(Anonim, 2005:)

Bu tarz sosyal konut uygulamaları ile amaçlanan doğal afetlere ve yaşanılabilirlik bakımından, sıhhi olmayan bu konutlar yerine, fenni ve sıhhi bakımdan daha elverişli konutlarda yaşanmasını sağlamaktır. Ancak, bu konutlar o tarihlerde boş kalmış, devlet de bunun üzerine bu konutları başkalarına kiraya vermiştir. Bu, konutların Aktepe örneğinde olduğu gibi kullanıcıları tarafından kullanılmayarak atıl kaldıkları o dönemde yapılan tespitler sırasında görülmüştür. Bu tespit sırasında, mahallede yaşayan sakinlerle geçen güncel konuşmalara ve konuşmalar sonucundaki anekdotlara başvurularak gecekonduda ve bölgedeki gündelik yaşam üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Gecekonduda kavramı ilk önce Köyden kente göç eden yoksullar için gecekondulaşma kente tutunabilme stratejisinin köşe taşı olması itibarıyla önem kazanmış, daha sonra ise gecekonduda metaya dönüşerek ticarileşmeye de başlamıştır. İlk kuşak gecekondunun temel unsurlarından yapımcı/kullanıcı özdeşliğinin ortadan kalkması, ilk göç edenlerin görece zenginleşmesine neden olarak 'nöbetleşe yoksulluk' durumunu da doğurmuştur. Işık ve Pınarcıoğlu nöbetleşe yoksulluğu "Gecekonduda yapım süreci başından sonuna tek bir aktör tarafından gerçekleştirilen bir süreç olmaktan çıkmış farklı aşamalarında farklı grupların yer aldığı ve getirileri eşitsiz bir şekilde paylaşılan bir süreç haline gelmiştir. Burada kritik soru, bu farklılaşmayı hangi dinamiklere göre yaşandığı ve bu farklılaşmayı belirleyen temel ögenin ne olduğudur. Bu nöbetleşe yoksulluk adını verdiğimiz eşitsiz gelir ilişkilerinin anlaşılması açısından da temel önem taşıyan bir sorudur. Zira nöbetleşe yoksulluğun ardından da gecekonduda piyasasında kurulan hiyerarşik güç ilişkileri yatmaktadır.(Işık, Pınarcıoğlu,2015: 164) tanımlanmaktadır.

Bu çalışma geçen çeyrek asırlık bir dönem sonunda tespit edilebilmiş aslında geçmişte daha fazla olan bir sorunun çözümünde fiziksel değişimlerin ve mekânsal sonuç ürünlerinin olduğu bir yaklaşımın yanlışlığı üzerinde ilerleyecektir. Bunun yanı sıra, devlet odaklı ve hegemonik güç odaklı yaklaşımın da; yer ve mekan ile aidiyet kurarak gelişen ve sosyal bir ağı olan bu yapıyı ortadan kaldırmaya dönük bir kentsel dönüşüm yasası olmasının da ciddi bir biçimde tartışılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, ele alınan örnek: Aktepe-Keçiören örneği üzerinde tarihsel bir arka plan ile birlikte günümüze kadar geçen süre içerisindeki değişim ve dönüşüm ortaya konularak analiz edilecektir. Keçiören bölgesi Ankara Metropolitan alan sınırı içinde yer alan ve nüfus artış hızından dolayı nüfusu birçok ilçeyi geçmiş olan büyük bir ilçedir. Bu ilçenin önemli bir bölümü gecekonduda alanlarından oluşurken, 2000'li yıllarla birlikte apartmanlaşmanın arttığına tanık olmaktayız. Bu nedenle, Aktepe örneği çeşitli açılardan kentle bütünleşmenin sancılı gerçekleştiği bir bölge konumunda olması açısından ilginç bir örnektir.

2. KURAMSAL ARKA PLAN: (Dünya'da ve Türkiye'de gecekonduda kavramı)

Kentsel mekanda gecekonduda nasıl ortaya çıkmıştır? Bu oluşumda rol oynayan belirleyici faktörler nelerdir? Öncelikle kentsel mekan ilişkileri ile kentlerin kapitalizm yolu ile geçirmiş oldukları dönüşüme bakmak gerekmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkışı sanayi devrimine koşut bir şekilde gerçekleşmiştir. İngiltere'de o dönemde işçilerin kullanmakta olduğu sağlıksız ve bakımsız konutların olduğu ve konutların fabrikaların çok yakınında inşa edildikleri görülmektedir. Ancak, çıkarılan yasalarla özellikle de Sağlık ve Şehir planlama ilke ve kurallarının yer aldığı yasal düzenlemelerle birlikte bu sıhhi olmayan konut ve yaşam çevresi düzenlenmeye başlamıştır. Örneğin, 1875 yılında çıkarılmış olan "Public Health Act"- "Kamu Sağlığını koruma yasası"- adlı bir yasadaki söz edilebilir. Bu yasa, doğrudan kamu ve kent sağlığını korumaya ve sürdürmeye dönük bir belge niteliğindedir. Mekânsal yapı çerçevesinde; konut açısından çalışanların barınma ihtiyacı bu yollarla karşılanabilmiştir. Kapitalizm yolu ile iyice derinleşerek emek gücünün kent yoksulları haline geldiği durum karşısında; kırdan kente göç edenler tarafından barınma sorununun karşılandığı bir yapı olarak; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük şehirlerinde gecekonduda yapım süreci de hız kazanmıştır. Gecekonduda dünyanın farklı coğrafyalarında farklı adlar altında görmek olasıdır. Gecekonduda dünyanın pek çok bölgesinde farklı adlarla anılmaktadır. Kuzey Afrika kentler'inde "bidonville" Güney Amerika'da ise "favelas gibi isimlerle anılmaktadır.

Gecekondu da yaşayanlar açısından ucuz emeğin yoğun olması ve bu emeğin yeniden üretilerek kapitalist formasyon içinde kullanılması tarih boyunca söz konusu olmuştur. Gecekondu insan ve gecekondu kapitalizm içinde var olagelen yabancılaşmanın da bir ürünüdür. Çünkü gecekondu yapısı gereği bütünleşme sancılarını içinde çekerken kent ve kentli kültüründen oldukça bağımsız bir kültürün oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bunda, halen gecekondu kapitalizm öncesi yapıları içinde taşınması önemlidir. Örneğin, geleneksel aile yapısı, akrabalık ve hemşehrilik biçimleri ve dayanışma ağları gibi. Bu da kültürel artifactların güçlü bir biçimde mekan üzerinde temsiliyet gücünün olduğunu ve bu gücün sürdürülmesi gerektiği gecekonducular tarafından savunulmaktadır. Bu yapı gecekonduyunun meşrulaştırılarak yerel yönetimler tarafından kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri yolu ile sağlanan imar hakları ile bambaşka bir boyut kazanmıştır. Özellikle de, bu temsiliyet gücünü kullananlar siyasi gücü olanlarla birlikte hareket etmişlerdir. Bunda, örneğin gecekonduya yaşayan nüfusun fazla olması ve bu kesimlerin merkezi ve yerel siyasetçiler tarafından birer oy deposu olarak görülmesi de diğer bir faktördür. Böylelikle, gecekondu her zaman bir deneylenme ve sınanma mekanı olmuştur.

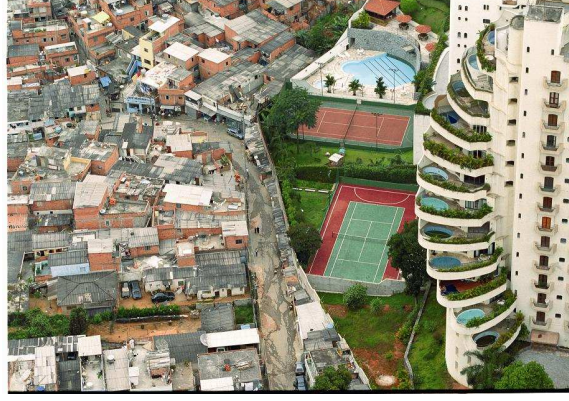
Gecekonduyu kimilerine göre bir yandan sorunlar yumağı bir yandan da olanaklar şeklinde değerlendirebiliriz. Madalyonun bir yüzü ve diğer yüzü bakımından yapılan bu analizde; gecekondu içinde yaşamakta olanlar için barınma gereksiniminin karşılandığı bir konut sunum biçimi, kentlerde yaşayanlar bakımından erişimin çok uzak olduğu, kendine has kültürel yapısı ile henüz kente uyum sağlayamamış, kentle bütünleşememiş bol işgücünün olduğu sosyal sınıfların yaşamakta oldukları mekanlardır.

Kapitalizm ile birlikte; sermayenin tekelleşmeye ve belirli ellerde toplanarak sermaye birikimini doğurması sosyal sınıflar arasındaki çatışmayı hızlandıran arttıran bir etmen olmuştur. Harvey' e göre, Kapitalist girişimciler kriz dönemlerinde üretim sürecine yaptıkları yatırımlardan vazgeçerek yeni yatırım alanları olarak kentsel mekânı seçmektedir. Kent sermaye birikim süreci ve yapıları çevrenin ürünüdür. Kentsellik üretim, değişim ve tüketim için fiziksel bir ortamdır. Bu yapıları çevrenin üretilme yolu bu nedenle sermaye birikim sürecinin bir parçası haline gelir. Harvey, kapitalizmin doğası gereği artık değer üretiminde krize girdiğini ifade etmektedir. Kenti sermaye birikimine referansla tanımlayan Harvey, sermayenin kentsel alanlara yatırım yaparak ekonomik krizlerden kurtulma eğiliminde olduğunu savunmaktadır." (<http://sosyolojisi.com/david-harvey-1935-sermaye-birikimi-olarak-kent-cagdas-kent-sosyolojisi-kuramlari/1558.html>, erişim tarihi:23.02.2016)

Diğer taraftan, gecekondu kendine özgü bir sosyal yaşamın gerçekleştiği bir mekan üretimi biçimidir. Bu bağlamda, buna uygun bir biçimde M. Castells "Üretim araçlarının ve emeğinin nesnesinin yeniden üretimi süreçlerinin, iş gücünün yeniden üretimi anlamına geldiğini, böylece bu toplumsal süreçlerin mekanda gerçekleştiğini" belirtmektedir. (Castells, 1997:30) Lefebvre ye göre de kentsel mekanın üretimi sosyal ilişkilerin yeniden üretimini içermekte dolayısı ile hayatın yeniden üretimini ifade etmektedir. (Lefebvre, 1991:129) Aslında bu yolla mekanın yeniden üretimi gecekondu şeklinde gerçekleşmiş ve barınma sorununa çözüm üretilmiştir.

Günümüzde, pek çok ülkede gayri safi milli hasılanın sosyal sınıflar arasındaki payında meydan gelen dengesiz dağılımların bir sonucu olarak gecekondu yapımı gerçekleşmektedir. Bu durum, dünyada kuzey ve güney arasındaki kalkınmaya bağlı olan ekonomik ve sosyal dengesizliklerin de bir ürünüdür. Az gelişmiş ve 3. Dünya olarak nitelenen ülkelerin kentlerinde kırsal alanlardan kentlere olan göç, işsizlik, sanayinin gelişmemiş olması, teknoloji yoksunluğu ve yetersizliği gibi sorunlar göze çarpmaktadır. Bunun mekana yansımış olan en tipik örneğini ise aşağıdaki resimde görmek mümkündür. Brezilya'daki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin birer tezahürü olarak mekan da bir tarafta zenginlerin oturdukları tenis kortları ve havuz bulunan dışa kapalı konut yerleşimleri, diğer tarafta da gecekondu mahalleri yer almaktadır. (Bkz. Şekil 1)

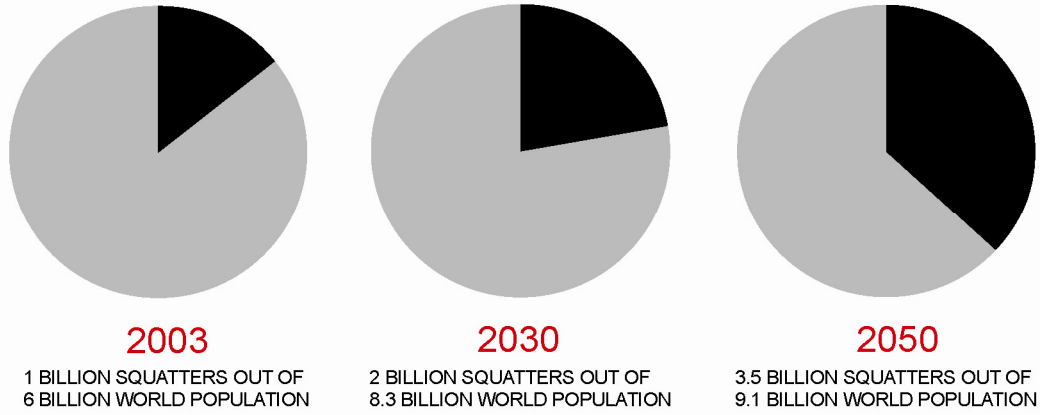
Buna bağlı olarak da üçüncül -informel sektörün- gelişme gösterdiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler teşkilatına bağlı UNECE tarafından yapılan bir tanıma göre Gecekondu Enformel Kent ve Mimarlık kapsamında ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, illegal yollarla yapılmış olan konut ile yaşam çevresini ve bu konutlarda yaşayanların uğraştıkları işlere de ekonomi disiplini altında enformel sektör adı verilmektedir. (www.unece.org, erişim tarihi:22.02.2016)

Şekil 1: Brezilya’da iki farklı konut manzarası

Kaynak:nextcity.org/features/view/sao-paulo-housing-crisis-master-plan-zeis-haddad-habitat-iii, erişim tarihi:31.10.2017

Öte yandan, Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Milenyum Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals) arasında yer alan 7/D hedefinde; 2020 yılına kadar sefalet yuvalarında/çöküntü alanlarında (slum dwellers)120 yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşam koşullarında önemli bir gelişme olması öngörülmüştür. Birleşmiş Milletler teşkilatının 2015 yılında yayımladığı raporda ise, gecekondulu ve bu gibi yerleşimler “Enformel yerleşimler olarak belirtilmekte olup, dünyadaki kentsel nüfusun ¼ ü bu sefalet yuvalarında yaşamlarını sürdürmekte oldukları ifade edilmektedir. (http://unhabitat.org/wp-content/uploads/2015/04/Habitat-III-Issue-Paper-22_Informal-Settlements-2.0.pdf)

Şekil 2:Dünya’da gecekonduda yaşayan ve tahmin edilen nüfusun dağılımı

Kaynak: UNCHS HABITAT From Transformation of Slum and Squatter Settlements: A Way of Sustainable Living in Context of 21st Century CitiesMania Tahsina Taher, Arefeen Ibrahim,American Journal of Civil Engineering and Architecture. 2014, 2(2), 70-76 doi:10.12691/ajcea-2-2-3.

Yukarıdaki grafik dünyada 2050 yılına kadar gecekondularda yaşaması tahmin edilen nüfusu göz önüne sermektedir. Bu da gösteriyor ki, dünyada nitelsiz, yaşam kalitesi oldukça düşük yaşam çevrelerinde yaşamak zorunda olan kent yoksullarının, gecekonduda yaşamını sürdürmek durumunda olan insan sayısının gün geçtikçe artma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durumu daha da dramatik olduğunun belirtmek açısından Mike Davis’in Gecekondulu gezegeni isimli kitabı hakkında yapılan inceleme yazısında; “Nüfusu sekiz milyonu geçen mega kentler, yirmi milyonu geçen hiper-kentler ve nüfus patlamasına maruz kalmış diğer tüm kentler aynı zamanda ördükleri kent ağları ve hiyerarşileri ile kent yoksulluğunu ve kentler arasındaki eşitsizliği derinleştirdiğinden söz edilmektedir. Davis’in burada yaptığı önemli bir tespit, gecekondulaşmanın bu hızla devam ettiği takdirde geleceğin kentlerinin cam ve çelikten ya da gökyüzüne yükselen ışıklı binalardan değil, saman, tuğla, briket ve hurda tahtalardan inşa edilen binalardan ibaret olacaktır. Ve bu sürecin başlaması halinde geriye dönülmesi de mümkün olmayacaktır.” (Ak, 2015:111)

Gecekondulu meselesine bir başka pencereden baktığımızda; ekonomik yapıdaki değişim ve bunun konut sektörüne olan etkilerini değerlendirmek gerekmektedir. Tarihsel süreçte, devletler 1929 Dünya Ekonomik bunalımı ve 1945 II. Dünya savaşlarından sonra Keynesyen ekonomi politikaları ile beraber, devletin düzenleyici ve yatırımcı olma fonksiyonundan yararlanarak konut yapma ve yaptırmaya başladıklarını bunun en başarılı örneklerinin de Avrupa’da gerçekleştiği tespit edilmektedir. 1980 sonrasında ise Yeni Liberal politikalar ile özelleştirmeler, kuralsızlaştırma politikaları, piyasanın tek

belirleyiciliği gibi uygulamaların başladığı Türkiye'nin bu süreçten doğrudan etkilenerek bu tarz davrandığı görülmektedir. Bunun en can alıcı örneğini konut ve inşaat sektöründe görmek olasıdır.

Bilhassa, konut ve inşaat sektörü kapsamında; çok sayıda alt sektöre istihdam yaratabilmektedir. Gecekondu yapımı artık eskiden olduğu gibi bir araziye çevirip üzerine konut inşa etmekten çıkmıştır. 1984 yılında gerçekleştirilen ilk yerel yönetimler seçimi ile birlikte; belediyelerin vaatleri arasında yer alan tapu tahsis belgesi tapu yerine kabul edilmiş ve gecekondu yapımına yasallık kazandırılmıştır. Kırsal yörelerden göç eden nüfusun barınma sorununu gecekondu yolu ile çözdüğü bu anonim mimari yaklaşım kentlerin çeperlerinde büyük ve kaçak mahalleler ve kentlerin oluşmasına zemin teşkil etmiştir. Bu bakımdan 1990'lı yılların başında, Gecekondu İslah imar planları ile gecekondu alanlarının çok katlı apartmanlara dönüştüğü görülmekte; dönüşemeyen konut alanlarının ise son yıllarda çıkartılmış bulunan 6306 sayılı yasa uyarınca dönüştükleri görülmektedir.

Dönüşüm konusunu etkileyen unsurları salt içsel dinamiklerle açıklamak yeterli değildir. Özellikle, dışsal göçlerin de iç göçler kadar önem kazandığı anlaşılmaktadır. Bu yolla kentin farklı bölgeleri bu kez gelen sığınmacı ve göçmenlerin mekanı haline dönüşmeye başlamıştır. Günümüzde ise uluslararası terör ve güvenlik nedeni ile ülkemize 2011 yılından itibaren toplam 3,5 milyon Suriyeli kendi vatanlarından göç ederek ülkemizde yaşamaya başlamışlardır. Bu durumda, başta barınma, sağlık hizmetleri, iş güvencesi gibi temel birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Görüldüğü üzere, göç meselesinin niteliğinde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu da göç edilen şehirlerdeki kentsel yaşamı ve yaşanan kentsel bölgeleri (çöküntü bölgeleri, sit alanları gibi) yeniden sorgulamamız gerektiği yönünde işaretler sunmaktadır.

Tarihsel süreç içinde konut edinilmesi, güvenceli barınma olanaklarına ulaşılması konut politikaları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Konut piyasasının (konut talebi ile arzı ile bağlantılı ilişkiler ağı ve aktörler) devlet desteğinde gelişme göstermesi, tekelleşme sürecinde bir yandan emek piyasasının diğer yandan da tüketim malları pazarının genişlemesine bağlı bir biçimde gelişme göstermiştir. Ne var ki, ücretlerin en düşük düzeylerde tutulması tekelleşen sermaye için geçerli bir amaç değildir. Artan ücretlerin bir kısmının konut tüketimine yönlendirilmesi önemlidir. Böylelikle, kapitalizm içinde üretim ve tüketim ilişkilerinin en somut mekânsal ürünü gecekondu oluşmuştur.

Denilebilir ki, gecekondu batı kapitalizminde belirginleşen ve Türkiye şartlarında varlığını sürdürmekle beraber, yapısal ve işlevsel olarak değişime uğramış olan konut tipidir. Sağlıksız koşullarda inşa edilen bu yapı tarzı kamu arsaları üzerinde kaçak yollarla ve genellikle de geceleri yapıldığı için bu ismi almıştır. Artık, kentlerimizde o denli çok yaygınlaşmıştır ki, kamunun elindeki arsa stoku bu şekilde kullanılmış ve plansız bir yapı ve çevresi kentlerimizi işgal etmiş olup kentin doğal nefes alma koridorları da bundan olumsuz bir biçimde etkilenmiştir. Sultanbeyli örneğinde olduğu gibi orman alanları gecekonduculardan oluşan kaçak bir mahalleye ve bir ilçeye dönüşmüştür.

Diğer bir neden ise, kırdan kente göç edenlerin mevcut dayanışmacı ilişkiler ağı içinde kendilerini güvencede hissedebilecekleri konuta sahip olmaları ya da bu konutları kiralamalarıdır. Kent toprağındaki mülkiyet biçimi ve mülkiyete göre şekillenen ilişkiler ağı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, toplum tarafından oluşturulan değer artışının paylaşımındaki haksız kazançlara toplumun değişme dinamiğini taşıyan bu kesimlerin yaygın hale gelmesi önem kazanmaktadır. Hatta, kırla olan bu sürekli ilişki ağı içinde gecekonduculunun temel besin ihtiyaçlarını kırdan karşılamaya devam etmesi de önemlidir. Mülkiyetin gecekondu için çok önemli olduğu bilindiğine göre arazi işgalleri ve bu yöndeki kurumsallaşmalar tehlike içermektedir. Özellikle, gecekondu alanlarının diğer kentsel alanlardan farklı olarak sosyal donatılarının erişilebilirliklerinin az olduğu alanlar olduğu düşünüldüğünde; devlet ve belediyeler dışındaki illegal yapılanmalar sistemin bir sonucu olmasına karşın önlenememiştir. Öte yandan, gecekondu büyük fabrikalarda ve küçük atölyelerde, devlet dairelerinde ve marjinal işlerde çalışanların ortak konut türüdür. Gecekondu, birçok sektörün bir arada varlığını sürdürdüğü özgül bir toplumsal yapı içinde sektörlerden gelen emeği aynı konut alanlarında kaynaştıran bir harç olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye'de gecekonduyun ortaya çıkış serüveninde; 1950'li yıllarla birlikte kırsal alanlarda meydana gelen makineleşme ve mevcut tarım toprağına makinanın girmesi ile birlikte açığa çıkan işgücü ve üretilen ürünlerin pazara erişmesinde demiryolu değil de karayoluna bağımlı bir alt yapının izlenmesi etkili olmuştur. Kentler, kırdaki nüfusu kendilerine çekerlerken, kırdan kentlere doğru itmiştir. Büyük çoğunluğu başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere doğru olan göç dalgası kentlerdeki sanayi alanları etrafında sağlıksız yapılaşmaları doğurmuş ve gecekondu yapımını hızlandırmıştır. Hart'ın yapmış olduğu 1954 yılındaki ilk gecekondu araştırması Zeytinburnu örneği üzerinedir. Böylelikle, kırdan gelenler bir kısmı bu sanayi alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Ancak önemli bir kısmı da iş bulamayarak ekonomi deyimi ile üçüncül sektör adı verilen dolmuşçuluk, işportacılık gibi hizmetler sektöründe çalışmaya başlamışlardır. Geri kalanlar ise her zaman için sanayi sektörü için hazır bir işgücü ordusu oluşturmaya devam etmiştir.

İstanbul'un yanı sıra Ankara ve İzmir kentlerinin önemli oranda gecekonduda yaşayan bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Tekeli, gecekondu için "Türkiye'de 1950 sonrası büyük şehirlere göç eden ve kentte barınma sorunu ile birebir yüz yüze kalan donanmış kitlelerin bu sorunu çözmek için geliştirdiği gecekondu, dolmuşla ulaşım, işportacılık gibi yöntemleri kendi kendine organize olma örnekleri olarak tanımlamaktadır." (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976:54)

1960'lı yıllarla birlikte başlayan ithal ikameci ekonomi stratejisi ile birlikte kamu ve özel sektör yatırımlarının batıda yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar planlı kalkınma yolu ile ülkenin farklı sektörlerde büyümesi temel hedef olarak belirlenmiş olmasına karşın, kırdaki tarım ve hayvancılık ağırlıklı büyüme devam etmiş bir yandan da kırdan kente göç olgusu sürmüştür. Sürekli hale gelen ve tarımın, hayvancılığın, kısacası kırsal alanın çöküşünü hızlandıran bu süreçte kentleşme siyasetçi tarafından savunulmuş, kır küçümsemiştir. Kırın payı gün geçtikçe azalmakta metropoliten ölçekteki belediyelerin bulunduğu kentlerin hizmet alanları içine kırsal alanlar da dahil edilerek mahalle statüsünde hizmet verilmektedir.

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşümün temel belirleyicisi ise Neo-Liberal politikalar olmuştur. Bu politikalar yolu ile kent toprağının rantının kontrolü, plan yapma ve yaptırma yetkileri yerel yönetimlere devredilmiştir. İhracata dayalı ekonomik büyüme modeli ile başta sanayi olmak üzere servis sektörünün altında yer alan ulaşım, turizm ve inşaat sektörünün büyüme eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Özellikle, 1990'lı yılların ikinci yarısı ve 2000'lerden sonra bu trendin daha da arttığı ve büyük kentlerin sayıca arttığı gözlemlenmektedir. Gecekondular ve yer aldıkları alanlar için salt fiziksel bir değişim olarak imar afları ve gecekondu ıslah imar planları yolu ile düzenlemelere gidilmiştir. Gecekonduluya bir güvence olması bakımından tapu tahsis belgeleri tapu yerine geçecek biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de günlük yaşam pratikleri içinde yer alan pek çok kavram alışveriş merkezleri, rezidans konut gibi gecekondu alanlarındaki mevcut yapılar yerine çok katlı apartmanların yapıldıkları tespit edilmektedir.

Aynı zamanda, belirli bölgelerin, Karadeniz bölgesi, doğu ve güneydoğu Anadolu bölgeleri gibi başta ekonomik temelli olarak nüfus kaybettikleri bunun yanı sıra terör ve güvenlik sorunları nedeni ile göç dalgasının nitelik değiştirdiği ancak yine de aynı bölgelere batı bölgelerine göçün arttığı gözlemlenmektedir. Büyüme kutupları ise batı illeri bakımından çeşitlilik göstermeye başlamış olup, Antalya, Mersin, Muğla gibi kıyı ve turizm ağırlıklı kentlerin nüfuslarında ciddi oranda artışlar görülmüştür. Bu bölgelerde de gecekondu sayısında artma eğilimi ortaya çıkmıştır.

Şenyapılı gecekonduya ilişkin üç önermede bulunmaktadır: Birincisi, "gecekondu sorununun ülkenin yaşamış olduğu kalkınma modellerinin bağımlı bir değişkeni olduğu kabulüdür. İkinci önerme gecekondu olgusunun n-boyutlu fiziksel mekandaki yansıması olduğudur. Üçüncüsü ise gecekondu yazınındaki başkasının arazisi üzerine yapılan izinsiz yapılar tanımının artık gecekonduyu tanımlamadığı gecekondunun gecekondu nüfusunun ekonomik mekanda sektörler arasında hızla yer değiştirebilen emek özelliğinden kaynaklanan esnek yapı özelliğini göstermediğini ifade etmektedir. (Günay, 2009:87)

Diğer taraftan, gecekonduda yaşayan ve kentin çeperinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bu insanlar ise kentle çeşitli biçimlerde temas ederek entegre olmaya çalışmaktadır. Bunda da kısmen başarılı olmuşlardır. Kır kültürünün egemen olduğu yaşam biçiminin kentlerde yaşadığı bu tarz fiziksel ortamların da çeşitli açılardan kentle bütünleşmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu konuya ilişkin kent ve sosyoloji yazınında pek çok çalışma mevcuttur. Özellikle toplumsal yapı ve kent yapısı çok hızlı bir değişim içinde olup, ihtiyaçlar artmakta çeşitli şekillerle sınıflar arasındaki ilişkiler boyutunda sınıfsal değişimler söz konusu olmaktadır. Örneğin, gecekonduda yaşayanlardan kadının ev kadını rolünün yansısı ev halkına ekonomik bir fayda sağlamak üzere gündelik hizmetçiliğe gitmesi ve gittiği evlerdeki yaşam koşullarını görerek kendini adapte etmesi ilginç bir tespittir. Böylelikle, kentle ve kentte yaşayanlarla kurdukları ilişkiler üzerinden emeğin yeniden üretildiği ancak kültürel ortamın ise kendine özgü maneviyatçı değerler üzerinden gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, arabesk müzik dinlemenin gecekondu alanlarında oturanlar arasında yaygın olması gibi.

İlk zamanlarda bu değişimden söz etmek mümkün olmamakla beraber ıslah imar planları, kentsel yenileme projeleri ve sonunda kentsel dönüşüm projeleri ile gecekonduda oturanların kültürel alt yapılarında bir değişim olmamakla beraber ekonomik güçlerinde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Gecekondu yerine yapılan konutların artık mülkiyet sahibi olan eskinin gecekondululu evinde oturmak yerine kiraya vermeyi uygun bulabilmiştir. Bunda, yaşam tarzı ve kültürünün doğrudan yansımaları görmek olasıdır. 1990'lı yılların başında; Ankara Dikmen vadisinde gerçekleştirilen ve ilk kentsel yenileme projesi olarak kabul edilen proje ile gecekondulu vatandaş eski alışkanlıklarının etkisi ile ortak alanların -kamusal mekanlar kullanımı ile ilgili bir biçimde aykırı davranışlar gerçekleştirmişlerdir. Örneğin, projede ortak

kamusal gölette çamaşır yıkamaları kırdaki alışkanlıklarını devam ettirdiklerini ortaya koyarken, eskiden gecekonduda oturup şimdi apartman dairelerinde oturanların bu konutları kiraya vererek Ankara'nın gecekondusu semti olarak bilinen Mamak'ta oturmaları ise kültürel değişimden çok ekonomik rantın öne çıktığının birer göstergesidir.

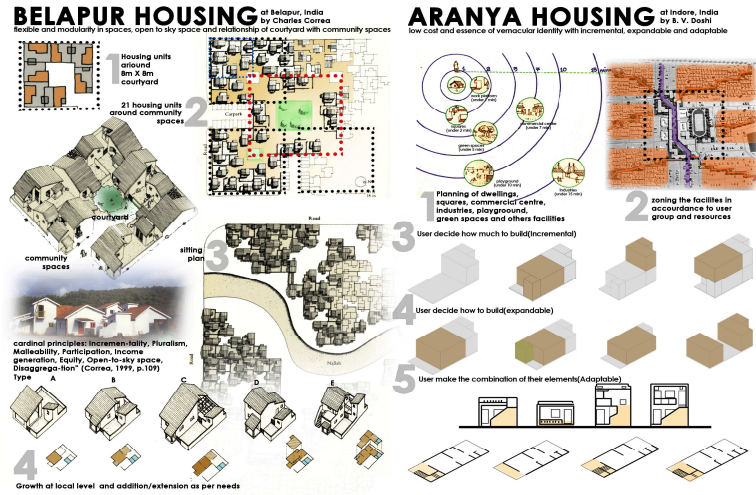
Gecekonduyunun bu zamana kadar geçirdiği fiziksel-mekansal değişim ve dönüşümün emek ve emeğin yeniden mevcut sistem içinde kullanılması ile ilgili bir sürecin varlığından söz edilebilirken, bunun kültürel yapı ve ortam ile kentle bütünleşme ekseninde başarıya ulaştığından söz etmek mümkün değildir. Şöyle ki, gecekondusu ve mahallesi genellikle dayanışma ağları içinde kendini güvencede hissedebileceği ve yer ile aidiyet duygularının perçinlendiği bir mekânsal dokuya sahiptir. Bu küçük yaşam çevresini aynı illerden göç etmiş olanlar ile aynı mezhep ve etnik kimliğe mensup olanların bir arada olmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkiler ağının gecekondusu yıkımına karşı olan eylemler sırasında daha belirgin bir biçimde açığa çıktığı da görülmektedir. Yada çeşitli uç-marjinal sosyal grupların (terör, uyuşturucu madde bağımlılığı ve satışının yoğunlaştığı) öbekleştiği ve yaşama şansını sürdürdükleri bölgeler olması da gecekondusu alanlarının mevcut sisteme aykırı olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara Çiğirçi mahallesi, İzmir Kadifekale, İstanbul Gazi mahallesi gibi.

Örneğin, 1980'li yılların ortalarında Ankara-Konya yolu üzerinde yer alan çok sayıda gecekondusunun bir bölümü Erzurumlular bir kısmı ise Sivaslılar tarafından yapılmıştı. Bu ağ yapısının kentteki gelişme eğilimleri ve büyüme koridorları ve artan imar yoğunlukları ile beraber ekonomi üzerinden gerçekleşen yeni ağlara bıraktığından söz edilebilir. Öncesinde uygun olmayan yer seçimlerinin gerçekleştiği kentsel bölgeler olan gecekondusu alanları artık bu gelişme zonlarının tam ortasında kalmış ve baskı değişim ve dönüşüm sürecini daha da hızlandırmıştır. Fiziksel olarak gerçekleşen değişim ve dönüşümler ise içinde yaşayanların sosyo-kültürel bakımdan gelişmeleri ile de koşut olması gerekir. Büyük kentlerdeki gecekondusu alanlarında bu durumdan söz etmek mümkün değildir.

Bu bağlamda, 1960'lı yıllarda gecekondularda yaşayanlara yönelik başlatılmak istenilen toplum kalkınmasının ne denli önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Toplum kalkınması doğrudan yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik alanda gelişmelerini sağlayacak önlemlerin alınmasını ve önlerindeki her türlü engelin ortadan kaldırılması için gerekli olan çözüm önerileri üretmeyi ve uygulamayı amaçlamaktadır. Eğer, bu program başarı ile uygulanabilseydi; kentle sosyal, ekonomik bütünleşme rahatlıkla sağlanabilirdi. Katılım olgusu mahalle ölçeğinde gerçekleştirilebilirdi. Ne yazık ki bunların hiçbiri olmamıştır. Bunun yerine, gecekondusu ve gecekondusunun kendi içinde geliştirdiği dayanışmacı ağ yapısı üzerinden şekillenen sosyal-kültürel, ekonomik ve mekânsal yeni bir düzlemden söz edilebilir. Bu yapı bazen "varoş" olarak bilinen bir kimlik ile merkez-çevre çatışması içinde yer almıştır. Bazen de kentle ve toplumla bütünleşmesi gereken kimlikteki alanlar olarak gösterilmiştir. Bu bütünleşmenin gerçekleştiği konusu ise tartışmaya açıktır. Bu durumu, Kıray'ın ortaya koyduğu Tampon kurumlar ve mekanizmalar "görelilik olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişim hallerinde, her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi olanaklı kılan" sosyal yapı unsurudur." kavramı çerçevesinde ele almak ve değerlendirmek gerekir. Gecekondular buna çok uygun bir örnektir.

3. GECEKONDUYA YÖNELİK GELİŞTİRİLEN ÇEŞİTLİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ:

Gecekondusu alanlarının tamamen yıkılıp yeni apartmanlara dönüşmesi yerine, dünyanın farklı yerlerinde de başarı ile uygulanmış olan kendi kendine yardım-"self help housing" uygulamaları ile konutun rehabilitasyonu teknik destekler ve finansal krediler, mikro kredi gibi ile gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, kentlerin erişilmesi çok uzak ve topoğrafik açıdan engelli bir arazi yapısı üzerine inşa edilmiş olan gecekonduların yıkılmadan mevcut sosyokültürel yapıları korunarak, iyileştirilmekte, alt yapı (temiz içme suyu, atıkların yeniden kullanımı gibi) ve toplum sağlığı hizmetlerinin sağlanması mümkün olmaktadır. Dünya'da incremental housing, affordable housing, low cost housing gibi isimler altında ele alınan yaklaşımlar sonucunda pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri de, Charles Correa tarafından tasarlanan Hindistan'ın Belapur ve Aranya'daki konut uygulamalarıdır. Bu uygulamaların esasında sosyal, kültürel ve mekânsal sürdürülebilirliği sağlamak adına yerel ve sürdürülebilir malzeme kullanımı, ortak mekan yaratma ve kullanma, sokak ve mahallenin önemini arttırılması, farklı aile büyüklüklerine göre farklı konut tipolojileri oluşturma, güneşten maksimum fayda gibi bir dizi ilkedden söz edilebilir.

Şekil 3: Belapur Housing ve Aranya Housing

Kaynak: Archistation.wordpress.com, erişim tarihi: 22.02.2016

Bu da, yaşam kalitesini iyileştirici bir dizi önlemin uygulanması ile sağlanmaktadır. Bu bakımdan, yerel yönetimlerin konut gelişme alanları belirleyerek bu alanlara gereken alt yapıları götürmeleri, " Kendi evini yapan yardımcı" programı içinde çekirdek konut projeleri hazırlanarak, gecekonduluya satılması veya kiraya verilmesi yerinde olacaktır. Böylece, mülkiyeti kamu üzerinde olan ve kullanım hakkı gecekonduluya verilen bir hukuki süreç oluşturulabilir. Ne var ki, bu çeşitli nedenlerle yapılamamıştır. Çoğu zaman politikanın ve onun yansıması olan konut politikaları içinde gecekonduluyu ayrı bir öneme sahiptir. Günümüzde bu dönüşüm süreci tamamlanmak üzeredir. Ancak, gecekondularda yaşayan yurttaşların sosyal, kültürel değişimleri henüz tamamlanmamıştır. Politikacılar halen bu alanları birer oy deposu olarak görmekte sosyal ve kültürel değişimin gerçekleşmesi için herhangi bir müdahale de bulunmamaktadırlar. Sadece dönüşüm olgusu fiziksel parametreler üzerinden gerçekleşmektedir.

Günümüzde, Enformel mimarlık kavramı çerçevesinde pek çok mimar gecekondulunun nasıl çözüleceği ile ilgili tasarıma dair öneriler sunmaktadır. Bunlardan biri olan, "Aravena'nın kentleşme sorununa getirdiği çözüm önerisi, formel tasarım ile enformel kentleşme pratiklerinin bir sentezi olarak değerlendirilebilir. Gecekondulunun inşaat sürecinde, kullanıcının kendi emeğini kullanması ve evini zamanla genişletmesi, ekonomik ve sürdürülebilir olduğu gibi, kullanıcının yaşadığı yapı çevreye yabancılaşmasını da önlemektedir. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak, tasarlanan 'Quinta Monroy' projesinde yarısı boş yarısı dolu sıra evler inşa edilerek kullanıcılara sağlıklı ve ekonomik olarak ulaşılabilir küçük evler sağlanması amaçlanmaktadır. Kullanıcının, yarısı boş olan alanı ekonomik gücüne bağlı olarak zamanla ve istediği biçimde kapatarak evine dahil edebileceği öngörülmektedir. Nitekim, 2004'te inşa edilen projede kullanıcılar gerçekten de kendi ihtiyaçlarına ve zevklerine göre boşlukları, gecekonduluyu yapıp gibi doldurmuşlardır. Bu bağlamda, şekil 4 de Şili de yer alan gecekondulular dokusu yer almaktadır. Şekil 5 de ise Aravena tarafından geliştirilen gecekonduluyu yıkmadan rehabilite etmek sureti ile alternatif bir çözüm sunmakta olduğu görülmektedir.

Şekil 4: Şili'de Favelas dokusu

Kaynak: <http://vbenzeri.com/Article.aspx?pid=1290>, erişim tarihi: 08.02.2016

Şekil 5: Aravena tarafından tasarlanan örnek konut tipi alternatifi

Kaynak: <https://inhabitat.com/12-top-projects-by-2016-pritzker-prize-laureate-alejandro-aravena/> erişim tarihi: 31.10.2107

Bu örneklerden hareketle, gecekonduların temizlenmeyip yaşanılabilir hale getirilmesi için çeşitli adlar altında projeler geliştirilmiş ve bunda da başarılı olunmuştur. Ülkemizde ise gecekonduların önleme bölgesi tanımı ve kapsamı içinde gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal mesken tip projelerinin pratikte başarı ile uygulandığını söylemek yanıltıcı olacaktır. Gecekondular bu bölgede yaşayan ve göç edenlerin anonim bir biçimde ürettikleri ve üretmeye devam ettikleri projeler olmuşlardır.

4.AKTEPE-KEÇİÖREN GECEKONDULARI BÖLGESİNE DAİR İZLENİMLER: 1987-2016

Nasıl Bir Ankara ve Keçiören:

Ankara Cumhuriyetimizin kalbi, ülkemizin başkenti olan ekonomik ve kültürel kalkınmanın başlangıç yıllarından itibaren nüfusu artarak metropolleşmiş bir kentimizdir. 1930'lu yılların ortalarında dahi yüksek ve erişilmez tepelerde ve yamaçlarda gecekonduların olduğu tespit edilen kentin gelişimi yapılan planların daima önünde olmuş ve artan nüfus ve göç yolu ile gelen nüfusun konut sorununa bir türlü çözüm üretilememiştir. 1990 yılında Ankara'nın nüfusu 3236626 iken 2000'de 4007860, 2015'de ise 5270575'dir. Ankara'da kentsel dönüşüm yasası ile birlikte gecekondular alanlarındaki konutlar yıkılarak yerlerine apartmanlar yapılmaya başlanmıştır ve halen de bu süreç bütün hızı ile sürmektedir. 1950-1990 arasında, Danielson ve Keleş'e göre Ankara'daki gecekondular sayısı 12000 den 350000'e çıkmış gecekondularda yaşayan sayısı da 62400 iken 1750000 olmuştur. Bu sayının kente civar illerden gerçekleşen göçle birlikte daha da hızlandığı söylenebilir. Gerek gecekonduların ıslah imar planları ve imar afları gerekse de son yasal düzenlemeler ile birlikte; gecekonduların yerini apartmanlar almaya başlamıştır. Bu bakımdan, Ankara'nın en büyük ilçelerinden biri olan Keçiören ilçesinin sahip olduğu kimlikle birlikte gecekondular alanları da bu durumdan etkilenmişlerdir.

Keçiören'in nüfusu ise 2015 yılı verilerine göre 889.876 dır. "İç göç açısından bakıldığında, yıllar içerisinde Keçiören'de yaşayan insanlar arasında farklı ilde doğanların sayısının arttığı görülmektedir. Keçiören ilçesinin 2000 ve 2010 yılı nüfusunun diğer illerden gelen vatandaşların illere göre dağılımına bakıldığında, ilçenin çevre illerden giderek fazla göç aldığı göze çarpmaktadır. Ankara'da doğduğunu belirtenlerin görece oranı azalırken, sırasıyla Çankırı, Çorum, Kırşehir, Yozgat ve Kırıkkale illerinden gelen insanların nüfus artışına ciddi oranda etki ettikleri görülmektedir". (Şahin ve arkadaşları, 2015:187) Bu durum Ankara'nın en büyük iki ilçesinden biri olan Keçiören'de gelen nüfusu ihtiyacını karşılamak üzere önceleri gecekondular olan alanların apartmanlara dönüştürülerek bu sorunun ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ortaya çıkartmaktadır. İlçede halen başta ulaşım ve trafik olmak üzere yeterli sayıda ve büyüklükte iş merkezlerinin olmamasından kaynaklanan sorunlar yer almaktadır. Gecekondular alanlarının bir bölümü de henüz dönüşmediğinden mevcut bakımsız hallerini korumaktadır. Aktepe ise nispeten dönüşmeye başlamış olan ve hemen yakınındaki Kuzey Ankara Kentsel dönüşüm projesinden doğrudan etkilenen bir bölge kimliğindedir.

Aktepe bölgesi Keçiören ilçesi sınırları içerisinde bulunan ağırlıklı gecekondular alanlarından meydana gelen bir bölgedir. Halen Aktepe mahallesi 34 hektarlık bir alanda 2000 yılı için 4876 kişinin yaşadığı bir bölge iken, bu değer 2013 yılında 10030 olmuştur. Devlet, gecekondular mahallesi şeklinde tanımlanan bölgeyi gecekondular önleme bölgesi kapsamına almıştır. Gecekondular önleme bölgeleri 1966 yılında çıkarılmış olan 775 sayılı yasa gereği; gecekondular yapılarını önlemek, konutsuz yurttaşlara verilmek üzere kent yönetimince konut yapımına elverişli duruma getirilmiş olan kent topraklarının bulunduğu bölgeyi tanımlamaktadır. Bölgede gecekondular yapılmış ve bir mahalle oluştuktan sonra devlet tarafından gecekondular önleme bölgesi kararının alınması ve yakınına sosyal mesken tipinde konutlar yapılmış olmasına karşın, uzun yıllar bu konutlarda hiç kimsenin oturmamış olması tartışılması gereken konuların başında

gelmektedir. Mahallenin sosyal-kültürel, ekonomik ve mekânsal durumunun tespiti ise yapılan gözlemler sonucunda belirlenmiştir. Mahallede mahallelinin ihtiyacını karşılayacak düzeyde ticaret alanları, spor tesisi, sağlık ocağı ve okullar mevcuttur.

Haritada bu hizmet alanları ile donatıları görmek mümkündür.

Şekil 6: Aktepe gecekondu önleme bölgesinde merkez

Kaynak: kentbs.kecioren.bel.tr/kentrehberi/erişim:24.02.2016

Mahallenin Kimliği:

Mahalle genel olarak birbirinden oldukça farklı konut tipolojilerinden meydana gelmektedir. Bu tipolojilerin biçimlenişinde öncelikle gecekondu önleme bölgesi ilan edilerek, devletin sağlamış olduğu olanaklar etkili olmuştur. Örneğin, malzeme yardımı ile kredi sağlamak gibi. Bu yönde gecekondu vatandaşlardan İbrahim bey, *"Mahallenin geçmişi 1968'li yıllara kadar gitmektedir. Biz ailecek bu bölgeye devletin zorunlu iskanı doğrultusunda geldik. Devletin bize vermiş olduğu konutlarda ikamet etmekteyiz."* demektedir. Konutlardan bazılarında hane halkının evini 2 veya 3 kata kadar çıkarttığını tespit ettik. Parası olmayıp evini genişletemeyenlerden Ahmet bey ise *" Biz devletin zorunlu iskanı doğrultusunda gelenlerdeniz, yeterli maddi imkanımız olmadığından bu kümes büyüklüğündeki evlerde oturuyoruz."* Çekirdek konut adı verilen bu konutlar ise literatürde çocuğu olmayan aileler için tasarlanmış en fazla iki odadan meydana gelen konutlar olup; ortalama konut büyüklüğü ise 30 m2 olarak belirlenmiştir.

Bazı gecekondu böylesi konutlarda yaşamak durumunda kalmasına karşın, kimi mahallelide gecekonduyunun ne zaman yıkılacağına endişesi içinde yaşamını sürdürmektedir. İsmail bey de bu endişeyi taşıyanlardan biridir. Kendisi emekli olmuş fakat emekli ikramiyesi yetmediği için mahalle camisinde bekçilik yapmaktadır. *"Ben maddi olanaksızlıklar sonucunda devletin verdiği bu konutlardan edinemedim. Halen bir gecekondu ailemle birlikte oturuyorum. Elimizdeki tapu tahsis belgeleri toplandı ve benim hiç bir güvencem kalmadı. Her an evimin yıkılacağından korkuyorum."* şeklinde ifade etmektedir. Tapu tahsis belgeleri ile gecekondu mahallelerinde yaşayanlara güvence verildiği görülmektedir. İsmail bey şunları da eklemeyi unutmadı. *"Bana gerekli güvenceyi versinler, hatta kat çıkma izni versinler yeter ki konutumuzu başımızın üstüne yıkmasınlar"* O bölgeden ayrıldıktan sonra oldukça yüksek yoğunluklu sayılabilecek 5-6 katlı lojman ve kooperatif konutları karşımıza çıktı. Bu tip konutların merkeze ve sosyal donatı alanlarına yakınlığı çok ilgi çekiciydi. 5.cadde olarak tanımlanan bölge bu mahallenin en gelişmiş bölgesi konumundaydı.

Sosyal-kültürel dönüşümü öğrenebilmek amacı ile sorumuzu Hilmi beye yöneltiyoruz: Hilmi bey *"gecekondu bahçesi oldukça geniş, ben bu alanda kümes hayvancılığı ve çiçekçilik ile uğraşıyorum. Şayet, istediğimiz gerçekleşir, 4 kat çıkma izni verilirse alışkanlıklarımızdan vazgeçmemiz hususunda ise, oldukça zor apartmana da geçsek dahi hayvan yetiştirmekten vazgeçmem."* demektedir. Bir başka gecekondu sakini Zehra hanım ise, *"Köyden ilk geldiğimiz zamanlarda, köyümüzden gelen yiyecekler ve para ile idare ediyorduk. Sağ olsunlar, ev inşa ederken çok yardımcı oldular. Sonra bizim bey bir iş buldu, fakat aldığı para yetmemekteydi. Bunun üzerine evlere haftanın altı günü temizliğe gittim. Aynı zamanda Mehmet'i bir marangozun yanına çirak olarak verdik, ancak böyle geçiniyoruz."* Zehra hanım temizliğe gittiği evlerde ise gördüğü bulaşık makinası, çamaşır makinası, renkli televizyon gibi tüketim ürünlerinden istemeye başladı. Çünkü, O da iyi bir yaşam geçirmek istemekte idi. Bu durum temizliğe gitmiş olduğu yerlerde yaşayanların sosyal sınıfların yaşam biçimini örnek almak olarak nitelendirilebilir.

Aktepe Mahallesiindeki tespitlerimizin son durağında mahalle muhtarı ile olan görüşmemizde bu insanların neden Aktepe'yi seçtiklerinin nedenleri şöyle sıralanmaktadır: Aktepe mahallesinin ucuz konut stokunun bulunduğu bir alan olması, ucuz bir biçimde parsellenmiş olması, alt yapısı hazır çeşitli tiplerdeki konutların bulunmasıdır. Özellikle, gecekonduların ıslah imar planları ile kat artışları ve yoğunluklar karşısında fiziksel bir dönüşümün ötesinde, sosyokültürel bir dönüşümün gerçekleşemediği de bir gerçektir. Günümüzde, bu bölgenin çok hızlı bir biçimde mekânsal dönüşümü gerçekleştirdiğine tanık olmaktadır. Dönüşüm de fiziksel kadar sosyokültürel değişimin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü kullanıcı mekanı belirleyen ve mekanı doğrudan kullanıcı olması nedeni ile etkileyen aynı zamanda mekandan etkilenen durumundadır.

Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesinin etkisi:

Söz konusu proje, çevre yolunun hem kuzeyinde hem de güneyinde olmak üzere daha önceleri gecekondulardan oluşan bölgenin yeniden tasarlanarak, yeni bir yaşam çevresi kurmayı amaçlayan kapsamlı bir kentsel dönüşüm projesidir. 5104 sayılı kanun "ekli "Protokol Yolu Sınır Krokisinde gösterilen Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi alan sınırları içindeki her tür ve ölçekteki plânlar, inşa edilecek resmî ve özel her türlü yapı, alt yapı ve sosyal donatı düzenlemeleri ve kamulaştırma işlemleri ile Projenin amacına uygun gerçekleştirilmesine yönelik usul ve esasları kapsamaktadır".(Kabul Tarihi: 4/3/2004, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih:12/3/2004 Sayı : 25400) Bu proje ile Aktepe mahallesi gecekondular alanı kimliğini kaybetmiş ve apartmanlaşma hızlanmıştır. Topoğrafik olarak vadi tabanında yer alan ana karayolunun doğu istikametinde kalan bölümü gecekondulardan temizlenerek yeni bir uydu kent inşa edilmiştir. Bu proje ile belediyeye bağlı çalışan bir şirket yolu ile bu alanın kontrollük hizmetleri gerçekleştirilerek, Keçiören'in kuzeyinde çevre yolu bitişiğinde bir toplu konut projesi gerçekleştirilmiştir. Artık, gecekondularda yaşamak yerine çok katlı apartmanlarda yoğunlaşan bir yaşam çevresi tasarlanarak uygulanmıştır. Kentsel dönüşüm yasası ile ilan edilen kentsel dönüşüm alanları ve bu bölgelerde yaratılan yeni konut stoku ve sosyal-tekniik hizmetlerle artan rant Aktepe bölgesinde ciddi değişimlere neden olmuştur. Bu durum, Keçiören merkezde yer alan apartman tipindeki eski konut stokunun alıcı bulamamasına, kiralanamamasına neden olmuştur.

Şekil 7: Aktepe gecekondular önleme bölgesi ile kentsel dönüşüm alanı

Kaynak: kentbs.kecioren.bel.tr/kent_rehberi/erişim:24.02.2016

ANKARA - KUZYEKENT GECEKONDU DÖNÜŞÜM UYGULAMASI

Şekil 8: Ankara-Kuzeykent Gecekondu dönüşüm projesi

Kaynak:<http://www.toki.gov.tr/uygulama/kentsel-yenileme/kentsel-yenileme>

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Bu bölümde gecekondu, gecekondu alanlarındaki dönüşümde uyulması gereken esaslar, politikalar üzerine yurt dışındaki örneklerden de yararlanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Fiziksel mekan içinde gelişimini tamamlayan konut türlerine karşılık, gecekondu çeşitli etmenler tarafından belirlenen sosyokültürel ve mekânsal gelişimi ile kendine özgü bir konut üretim tipidir. Bu tür bir yapının sahip olduğu kentsel dokunun en önemli belirleyicilerinden biri ekonomik ilişkilerdir. Ucuz emek, sanayi öncesi modelden serbest piyasa kabulü içinde dışa bağımlı sanayileşme modeline geçişte ortaya çıkan ikili yapıdaki ekonomik ve toplumsal sınıfları krize yol açmadan bir arada aynı sistem içinde yaşamaktadırlar. Bu ilişkiler çerçevesinde, kentsel mekan da büyük bir alan kaplayan gecekonduya yaşayanlar başlangıçtaki kır kökenli izlerini terk ederek, kentli olmaya çalışmaktadırlar. Ne var ki, kırla olan ilişkileri geçimini sağlayacak biçimde ev yapımı ürünlere erişilmesi ve kullanılması şeklinde sürdürülmektedir. Böylece köydeki yaşama göre göreceli bir biçimde daha üstün ve daha iyi bir yaşam tarzı gecekonducularda sağlanmaktadır.

Planlama yolu ile kente dair kararlar verilirken çeşitli mekanlar arasındaki ilişkileri içeren bütüncül bir yaklaşımı benimsenmesi gerekir. Ne var ki, diğer mekan parçalarında olduğu gibi gecekonduya ilişkin etkin politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'de konut talebi, özellikle de orta gelirli için, artan nüfus ve eskimiş stoktan kaynaklı olarak yenileme ihtiyacı nedeniyle giderek artmaktadır. Ayrıca, yüksek kentleşme oranı ve deprem riski konut yenileme süreci üzerinde ek bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle, gecekondu alanları kentsel dönüşümün ilk uygulama bölgeleri olarak belirlenmektedir. Bu durum, yeterli ve ayrıntılı sosyal-kültürel ve ekonomik etki analizleri yapılmadan fiziksel dönüşümün başarılı olacağı varsayımından hareket etmektedir. Pek çok dönüşüm örneği, kullanıcıyı temel almadan devletin belirlediği kriterlere göre gerçekleştiğinden başarı şansı oldukça azalmaktadır. Bu açıdan aşağıda belirtilen hususların yeniden gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

*Gecekondu ve alanlarını birer oy deposu olarak görmek yerine diğer mekan parçaları ile ilişkilendirerek kentin özgün koşullarında ortaya çıkmış yapılar olarak görmek gerekir. Dolayısı ile düşük gelirli insanların oturduğu yerleri ıslah etmek gerekli fakat yeterli değildir kanısındayız.

*Kırdan kente göçü önlenemez görüşünü benimseyip kente göçenlere hizmet sunmaya çalışmakta çözüm değildir. Kır-kent arasında tampon işlev görecektir kentler planlanmalı ve işlevsel hale getirilmelidir. Ankara ve Kırıkkale bu amaca uygun planlanan kentler olmasına karşın, İstanbul ve çevresine olan göç hareketini bir türlü durduramamıştır. Nitekim Ankara 2000-2015 yılları arasında toplam nüfusu 4000000 dan 5270000 çıkmıştır. Bu da kentin her yıl ortalama 80000 kişi arttığını göstermektedir.

*Kıra yönelik yatırımları tarım, hayvancılık odaklı sanayileri teşvik edecek biçimde üretimde verimliliği arttırmak ve kırdan kente olan göçü engellemekte başarılı olunamamış; Köykent, Tarım-kent gibi kent modelleri ütopya olmanın ötesine geçememiştir. Günümüzde metropoliten bir kentin sınırı içine kırsal alanlarda dahil edilerek kırsal yaşamın ekonomik ve sosyal olarak değiştiği tespit edilmektedir. Bu alanlarda artık kentsel olmaya başlamıştır.

*Gecekondu alanlarını ortadan kaldırmak bir çözüm değildir. Bunun yerine ıslah ve sağlıklılaştırma-rehabilitasyona yönelik projeler geliştirilmelidir. Konut ve çevresi mimarisi tamamen "Enformel Mimarlığa" uygun olmalıdır. Proje ve uygulama, malzeme, işçilik gibi hususlarda gereken destekler sağlanmalı, gecekonduculunun barınması için minimum mekan standartları sağlanmalıdır.

*Gecekondu üst kullanım hakkı sahibine verilerek, mülkiyet için düzenli bir biçimde devlete kira ödenmelidir. Bu yapılmadan servis alt yapısı sağlanmamalıdır Arsa güvencesinin kullanım hakkı üzerinden tesis edilerek, mülkiyet tabanı devletin elinde olmak üzere geliştirilmeli bu yolla da gecekonduya sunularak, karşılığında gelir elde edilmelidir. Bankalar yolu ile de kredi ödeme mekanizmaları gerçekleştirilmelidir.

*Alt yapı sistemi kurularak kendi evine yardım, çekirdek konut, düşük gelirler için konut gibi yurt dışında denenerek başarılı sonuçlar elde edilmiş projeler eksiksiz bir biçimde uygulanmalıdır. Uygulama pilot projeler üzerinden yaygınlaştırılmalıdır.

*Alanda halkım katılımı için ortamlar oluşturularak toplumsal kalkınma sağlanmalıdır. Katılım yolu ile mekâna yabancılaşma olmayacağı gibi mekan hakkında alınacak kararlarda seçkin bir yaklaşım yerine, taban demokrasinin kuralları işletilmelidir. Bu yolla, üretimin yanı sıra sosyokültürel gelişmişliğin sağlanması mümkün olabilir. Yaşam kalitesi kullanıcı boyutunda arttırılabilir. Nitekim bu alanlar buldukları konum itibari ile kentte bakı sağlayan, güneşlenmenin yüksek olduğu alanlar kimliğindedir. Dolayısı ile gecekondu alanlarına erişilebilirlik ve alt yapı sorunu ortadan kaldırılmalı, kentin nüfus ve alan bakımından en önemli bölgeleri olarak planlanıp, projelendirilmelidir

*Bu gibi alanlarda öncelikle eğitim ve kültür olmak üzere belediyeler ile merkezi yönetim tarafından kamusal yatırımlar yapılmalı, ekonomik alanda da kır ile olan güçlü bağ kullanılarak, kırsal alanda yetiştirilen ürünlerin pazarlanıp satılacağı organik pazar yerleri açılmalıdır. Aktepe'de bu unsurların bir kısmı olmasına karşın yeterli olduğu söylenemez. Öte yandan, bu mahallenin etrafında gerçekleşen kentsel dönüşüm projesi yoğunlukları arttırmıştır.

Özellikle, 2012 yılında çıkarılmış olan Kentsel dönüşüm odaklı yasal çerçeve ile birlikte; konut alanlarının eskimişliği afet konusu ile ilişkilendirilerek bir tür kentsel dönüşüm uygulamasının gecekondu alanlarında başlatıldığı tespit edilmektedir. Bu alanların kamuya devri sağlanarak, sadece fiziksel bir değişim ve dönüşümden söz etmek mümkündür. Dolayısı ile 80'li yıllarda uygulanmaya çalışılan gecekondu ve önleme bölgesi kavramlarının yer aldığı politikalar artık yerini, kentsel dönüşüm politikasına bırakmıştır. Bu alanlarda oturanlar apartman yapılar ile sonuçlanan bir tür imar hakkı elde etmişlerdir. Her değişim fiziksel değildir. Değişimin sosyal, kültürel ve ekonomik araç ve amaçları olmalıdır. Bu gibi alanların salt yıkılıp yeniden yapılarak dönüştürülmesi yeterli bir çözüm değildir. Devlet ve yerel yönetimler tarafından ortak akıl çerçevesinde uygun çözümler geliştirilmelidir. Bu kapsamda, gecekondu alanlarına dönük farklı kentsel stratejiler içerisinde mekânsal, sosyal-kültürel müdahaleler uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ak, D.(2015), Gecekondu Gezegeni kitabı hakkında inceleme, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi / Cilt:4 / Sayı:2 / Aralık 2015,s:111
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yüksek Fen Kurulunun Sosyal mesken kavramına ilişkin almış olduğu 2005 tarihli karar, Ankara
- Castells, M, (1997). Kent, Sınıf, İktidar, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Günay, B, (2009). *Gecekondu ve Kentsel Dönüşüm: Tansı Şenyapılı'ya Armağan* kitabı içinde, "Gecekonduya Ne oldu? Zilyetliğe Dayalı kentten sahipli kent", Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.
- <http://sosyoloji.com/david-harvey-1935-sermaye-birikimi-olarak-kent-cagdas-kent-sosyolojisi-kuramlari/1558.html>, erişim tarihi:23.02.2016
- http://unhabitat.org/wp-content/uploads/2015/04/Habitat-III-Issue-Paper-22_Informal-Settlements-2.0.pdf, Erişim tarihi:8.02.2016
- <http://vbenzeri.com/Article.aspx?pId=1290>, erişim tarihi:08.02.2016
- İŞİK O, PINARCIOĞLU M. M. (2015). Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği İletişim Yayınları, 10. Baskı, Eylül, İstanbul, s:164
- Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm yasası, kabul tarihi: 4/3/2004, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih:12/3/2004 Sayı : 25400
- LEFEBVRE H, 1991, The production of space, Oxford, U.K, Basil Blackwell, s:129
- ŞAHİN, Z. vd (2015). "Keçiören Belediyesi Monografisi", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, s:187
- TEKELİ, İ, Gülöksüz Y, OKYAY T. (1976). *Gecekondu, İşportalı, Dolmuşlu Şehir*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- www.unece.org, erişim tarihi:22.02.2016